

מנגד להר המורייה

בעקבות "סיפור כמאכלת" מאת רות קרטון-בלום

לאה איני

אני מבקשת לחלוק עמכם כמה הרהורים שעלו בי למקרא סיפור כמאכלת, שהוא מפעל חייה בה"א הידיעה של הפרופסור רות קרטון-בלום. ספר שהנו כה מעמיק ומקיף, כמעט הייתי אומרת "חתום", עד שדמה בעיניי לתעודת זהות של אומה. מין צופן תרבותי שהוא בבחינת עוגן ומשען בכאוס הכללי. ואכן, חיבור מושכל זה – סליל של ארבעה-עשר פסוקים (המהותיים שבהם) מתוך פרק כ"ב בבראשית – ממפה ומפענח את הקוד הגנטי של העם העברי-יהודי-ישראלי על פני כל הספקטרום האפשרי: הציוני, הפוסט-ציוני, האמוני, המשיחי והחילוני; ועוד הוא עושה כן מכל פן אפשרי: פוליטי, חברתי, פסיכולוגי, פילוסופי, מגדרי, לשוני ואמנותי. אבולוציה מתמדת של קריאות, וכלאי-קריאות, של קוראים-כותבים, ושל רות המכנסת, מקשרת, משווה וקוראת בהם כדי להבין מי אנו, ומדוע אנו, וכיצד אנו; באשר כל אלה הם הזיכרון שלנו, הבית והזהות. כך ששוב ושוב, לאורך הדורות, לא זו בלבד שהטקסט הקדום שבבראשית כ"ב,

---

לאה איני היא סופרת ומשוררת, פרסמה שורה ארוכה של ספרי שירה ופרוזה; כלת פרס ביאליק לשנת תש"ע-2010. פרופ' רות קרטון-בלום היא פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת בן-גוריון.

מכונן אותנו. אלא שבמין קריאה סיבובית אנו עצמנו, פרט כקולקטיב, גברים כנשים, שבים ומתכוננים אל מול פניו בקריאה עקודה וחופשית. וזה מסעיר לא רק מפני שמעטים הם ספרי המחקר, הסדר והשיטה, שצולחים להשיג את החירות הזו השמורה לספרי בְּדִיוֹן חד־פעמיים שכלל שהם מפתים לפרשנות, כך המבנה שלהם הרמטי. אלא משום שכדרכם של ספרי מופת, הם מביאים את הקורא בהם (ואני מדברת בכך על עצמי) לקריאה פעילה.

אסביר: כמעט כהלך טורדני בא סיפור כמאכלת והתיישב על ספסל הכתיבה שעליו אני ישובה, בימים אלה, כדי לעבד מראי נוף חדשים של נושא ספרותי שמרתק אותי, שנים רבות. מהו גורל? מי אחראי לו? מדוע הוא מוגדר אוטומטית כעיוור? וכיצד הפחד הקיומי ממטבע המוות־פצע, שאותו גורל שב ומטיל בחיינו – ולכל איש יש עֶקְדָה שנתן לו... (השלימו את החסר) – מוצא את ביטויו? את שלל ביטוייו...

שאלות אלו אינן נשאלות בספרה של רות באופן עירום זה. מהיות סיפור כמאכלת מחקר המפליג תחילה מן הנמל התנ"כי, וכמעט תמיד ברוח מפרשי השירה, הוא בעל תשובות ספרותיות. תחילה הוא מציב במשוואה את האל בו ברגע שזה אך הומר באיליים, וגם זאת כדי להיות מומר באין־ספור סוכנים אחרים. החל מאבי האומה המותך חליפות בסמכות לא־אמונית כלשהי, וכלה באחרונת הכותבות היוצאות כנגד נעדרות האם מהסיפור. ועם זאת, רוח השאלות הללו נושבת באופן אחר, ובכנות ממיסת לב, כבר בפתח הספר. וכותבת רות:

אחותי, נילי (קינן) נספתה בתאונת דרכים בכביש ת"א־ירושלים. ההכרה הקשה ביותר שהכתה בי היא שהדלת לא תיפתח עוד ואין תחליף. אמי נשאה את משא השכול באצילות ובאיפוק. אל מול עמידתה הקשה התרוצצה בי מילה אחת: "עקודה", "היא עקודה". מנין הגיחה המילה הזאת? הרי בסיפור הפרטי הזה אף אחד לא ציווה על אף אחד לקחת את בנו. ובכל זאת, זו המילה היחידה ששבה וחזרה.

דומה שיש בדברים נוקבים אלו כדי להמחיש עד כמה המציאות נטולת התשובות היא סיפור אחר לגמרי מזה שאנו כותבים לעצמנו על מנת לשאת

בצלב האמת המרה. ואמנם, טקסט מכושף, מחושב וכמעט על סף התרפויטי, סידרנו לעצמנו בבראשית כ"ב. סיפור נוסחה מולקולרי המיועד לשרוד את הכאב, שחרף הנעלם הקיומי שבו – זה שלעולם לא יענה באמת על השאלה "למה" – סוכניו המתחלפים במשוואה נוכחים וברורים. כך, לעקודים הסמליים יש לא רק אל מי לשאת את עיניהם, אלא גם את הכוח לתת בהלם הכאב סדר והבנה. פוגרום, שואה, מלחמות, ממסד, מחיקה חברתית, אונס והתעללות לסוגיה ועוד כהנה חולאים של החברה האנושית, הם במוצבים המתחלפים, כשאל מול כל אלו מתחלפים שמות הקורבנות שבמשבצת יצחק והאיל או יצחק/האיל... ועדיין, תמיד יש ערכאה, סמכות, שם. ישנו משמוע שכל כולו התמודדות, התחדשות וקריאה לתיקון. וכמובן, יש גם מגאולת היפה.

בראשית כ"ב הוא, על כן, גם מזבח נחמה מזכך לעקודים חסרי הקול שאין להם אל מי לשאת מבט. לאלה שבמציאות הם אלמונים ככאבם האלמוני. ולא חשוב אם סוף הסיפור טוב הוא או רע. עצם היותו, לא רק מנכיח את קיומם, אלא שהוא גם הופך אותו לבעל תכלית. זאת ועוד, הגורל המשחק בנו – כך מסמם אותנו הסיפור הבראשיתי – אינו חושך עיוור, חירש ואילם ונטול פשר, אלא בעל משמעות. ולכן, שלא כבמציאות, אנו יודעים זאת, וככאלה יש לנו הכוח לפעול: לכתוב, לספר, לשרוד; להמיר את דממת האבל והפצע במילים; להחליף את הזעקה החייתית בדיבור. בתחינה. בתלונה. באזהרה לבאות. בין סיפור גרעיני ובנוי לתלפיות זה, הנשען על סיבה ומסובב, לבין המציאות המופשטת והכאוטית, מה הפלא שגם בקריאת העקדה החילונית איש לא תבע להציב את הנתון החסר הנוסף: מערכת של מיצוי אשמה, של לקיחת אחריות. כמו בחיי המעשה, לסיבה ולמסובב אין כאן אחיזה. והרי כנגד מי? במציאות, גם אם אדם נשלח במצוות מנהיגים מופקרה אל שדה הקרב, לא מהם אישית נורה ונהרג. ובתוך כך, גם זה שהרג, ה"אויב", הוא עצמו עקוד אלמוני שייתכן וברגע הבא ייהרג... ובאשר לעוקד עצמו, בין אם זה ממסד עליון, או מחולל עוולה פרטי שמעצם הצבתו בשיר נהפך לסמכות סמלית – זה וגם זה לנצח אפופים בעשן של אידאולוגיות ו"סיבות". ובעיקר, באותו כוח מוחלט של רוע, ששב ומפשט אותם לכדי אלמוניות, לכדי אוויר.

ואם נכון הדבר לגבי זירת קרב, או זירת פשע פרטית, מה נאמר על זירות עמומות אחרות? אנשים שנהרגים בכבישים... עוקד אחד אלמוני שמחשבותיו נדדו מן הדרך, שנרדם, שתנאי הדרך לא הקלו עליו, ועוד כהנה ותירוצים... שהרי מן הפן הפילוסופי לשום עוקד בעולם אין הצדקה לקחת את חיי זולתו, כשם שלשום ממסד בעולם אין הזכות לשלח אנשים אל מותם. ובכל זאת, משחר ההיסטוריה אנשים הורגים ופוצעים אנשים אחרים ללא שום היגיון. אנשים תלוינים מתוקף עצמם. ובני האדם לעד נחלקים בין היותם קין לבין היותם הבל, כשבכל אחד מהם מעורבב דם אחיו. זהו טבע אדם ואין בלתו. אז יצרנו לעצמנו מזבח הצלה/התרה, וכל אומה כפרי דמיונה. אך על התביעה לשאת באחריות, במקביל לכוח המוסרי הנדרש מכל אחד מאתנו להסיט את יד הגורל מדרך העיוורון וגרימת העוול האוטומטית – אין מתעכבים. האשמים במציאות, אם נמצאו, אשמתם ממוצה סמלית. שכן את העקוד, על מסכת הטראומות שלו, כבר דבר לא יתיר. מתעכבים על השבת הסדר הטוב למסלול במהרה. ובאמת, רק מאסות המוניות של הרג יביאו את הממסד באשר הוא לידי קיום כמה משפטי ראווה, בעוד שהרוב יתחמק מן הדין...

לא גיליתי כאן דבר: האנושות הנה רצף של עקדות שהעקודים והעוקדים משמשים בה בערבוביה. ואין שום תיקון. שום הפקת לקחים ממשית. שום התמעטות, או רמז לריפוי הטבע הממית. כל שביכולתנו הוא ליתן לעקודים את זכות התלונה. הסיפור. השיר. שאם לא כן, האנושות תיטרף, תשים קץ לעצמה. "שהרי העקדה היא קפסולה, שרישומה הן בנפש והן בכתובים, מגלם עבורנו, הקוראים המודרניים, את הבלתי ניתן לעיכול: 'נדר השתיקה' שאופף את מה שאיננו יכולים לשאת וגם איננו יכולים להיפטר ממנו", עוד כותבת רות קרטון בלום בפתח ספרה. ומוסיפה: "שתיקה של אחד כופה לא פעם דיבור על האחר... אולי זו שתיקתה של אימי שהציתה בי את הקשר, שהרי מה מאפיין יותר את הסיפור המקראי מאשר אילמות שני ההולכים!?"

ואכן, לכאב עצמו, לרגע האמת שבו אנו מתבוננים בכאוס בעיניים חפות ממשמעות אין מילים זולת זעקה, או שתיקה. אבל בעמנו, ריבון חף מגבולות מוגדרים, שעודנו שורד, ועודנו חבול וקרוע כאחד בין קורבניות ללעומתיות, ושעל כן עיקר תרבותו צומחת מהשכול – אין מקום לשתיקה. בכפיון הטקסים שבהם השירה מולכת, לצד הנאומים, הסיסמאות והלהג החרד והאין־סופי,

עוד לא למדנו כאומה, כתרבות, לנהוג בעקֶּדָה באילמות. להפך, מפאת שנהוגה אצלנו בורסת עֶקְדוֹת, העקודים משמשים כאמצעי הטפה והפחדה, הן במערכת החינוך והן בציבוריות הישראלית, כדי לעודד יתר הקרבה. ואני שואלת: אולי אם פעם אחת ביום הזיכרון הזה והזה והזה, נשתוק שתיקה רבתי – יזדעק לעינינו גודל הבור האמיתי?! יתגלה עומק החסר שהוא כמידת החידלון?! תחת שמדי שנה ישוב ויכוסה במילים-מילים-מילים...

שתיקה נוכחת-מודעת, שלא כשתיקת שרה המקראית, או כל אי-ציות לפולחן השכול, אין פירושם בהכרח ביטוי של חולשה, אינות או אי-תרבות. שתיקה עשויה להיות עמדה של תרבות בוגרת, יציבה, בטוחה בעצמה וביקורתית. מפגן של תרבות שאינה תרבות שורדת, אלא תרבות שהיא חיה וקיימת, על חסרונותיה ומעלותיה, ולפיכך מסוגלת להביט אל תוך החושך מבלי להתעוור ולאבד את שיווי המשקל. תרבות שחיה עם המתים ולא שהמתים הם שמחיים אותה.

וגם שתיקה ניתן לכתוב! עולים בדעתי כתביו של אהרון אפלפלד, כמובן, או סיפורו של דן צלקה ז"ל, "אלתר"; אולי הטוב בסיפורים הקצרים שנכתבו בעברית. ואף אני, אמתכם, בספרי גאות החול. אבל גם כאן, בסיפור כמאכלת, מהדהדות עד אחרון חדרי הלב מילותיה האחרונות של המשוררת והאם השכולה, יוכבד בת מרים, טרם ביכרה את השתיקה על פני השירה, על פני הדיבור בכלל:

זוזיק, אילו ניתן לי להעלות את כל אשר כתבתי באש! אילו יכולתי למחוק את שמי מהספרות. [---] החטא, הפשע בעצם קריאתי זו, בעצם אהבתי זו אליך שעמדה מרחוק אין אונים ועיוורת – ארורה אני! [---] אמהות אמהות בעולם – כחומה עמודנה לשמור ולהגן על ילדכן כי בלעדיהם אין ולא כלום – בלעדיהם המוות מהלך בגופכן הצונן, האילם. – זוזיק, זוזיק על שמך אני נופלת ומשוועת באלם דומייה...

ועם כל זאת, ספר מחקרי אינו בא לשתוק. ואמנם, "על הציר העלום הזה", כדברי רות, שבין שתיקה לדיבור, סיפור כמאכלת אינו רק מופת גִּנּוּמִי של מאמץ אינטלקטואלי-רגשי של כותבים רבים ושל חוקרת גדולה להתמודד עם מציאות ישראלית שכולה עֶקְדָה. זהו ספר על ניצחון הרוח, הסדר והתרבות

על פני מציאות כאוטית: השירה כתפילה־מגיבה, והחקר שמכונן את הכתוב העצבי הזה לכדי משנה סדורה, חילונית, שדווקא מעכלים יפה את הבלתי ניתן לעיכול. החיים האלמוניים מקבלים כאן קול, הגנה וסמכות. וכבאותה קריאה סיבובית, פתוחה־סגורה, בעודם קוראים תיגר, ייתכן שאף היו שבים ומשרתים בתום לב את אברהמי־הממסד, אלמלא ידעו אחדים מאתנו לנהוג באיפוק ובאצילות בבוחרם להשאיר את מתייהם וקינתם לעצמם – במעשה של קול שאינו קול – ובכך להביט בעולם ובממסד גם מנגד להר המורייה.

[דברים שנשאה הסופרת, לאה איני, בערב לכבוד הספר **סיפור כמאכלת**, מאת רות קרטון־בלום, בבית ביאליק, וכן בערב נוסף שנערך לספר במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן־גוריון]

